

ตลาดข้าวโลกและข้าวส่งออกของไทย

สมพร อิศวิลานนท์¹

ถึงแม้ว่าประเทศต่างๆจะก้าวไปสู่การเปิดเสรีทางการค้าก็ตาม แต่ในเอเชียแล้วประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารโดยเฉพาะสินค้าข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของคนในเอเชียจำนวนมาก ทำให้นโยบายข้าวของแต่ละประเทศต่างให้การสนับสนุนในประเด็นของการพึ่งพาตนเอง (self sufficiency) ก่อนที่จะจัดหาจากตลาดเพื่อเพิ่มเติมให้กับอุปทานภายในประเทศ โดยเฉพาะในกลุ่มของประเทศผู้ผลิตข้าวไม่เพียงพอกับการบริโภคภายในประเทศและต้องนำเข้าข้าวจากต่างประเทศ

เป็นที่ทราบกันว่าภูมิภาคเอเชียเป็นแหล่งที่สำคัญของโลกในการผลิตและการบริโภคข้าว ประมาณว่ากว่าสี่ในห้าส่วนของผลผลิตข้าวโลกจำนวน 470 ล้านตันข้าวสาร มีแหล่งผลิตและบริโภคในเอเชียเป็นส่วนใหญ่ แม้แต่ประเทศที่มีประชากรจำนวนมากอย่างเช่น จีน และอินเดีย ซึ่งผลิตข้าวได้เป็นอันดับหนึ่งและอันดับสองของโลกตามลำดับก็ตาม แต่ประเทศเหล่านี้ต่างก็ใช้ผลผลิตส่วนใหญ่ของประเทศไปกับการบริโภคในประเทศเป็นสำคัญยกเว้นอินเดียที่มีผลผลิตเหลือจากการบริโภคในประเทศและเป็นผู้ส่งออกข้าวที่สำคัญในตลาดการค้าข้าวโลก

ผลผลิตข้าวที่มีการซื้อขายกันในตลาดการค้าข้าวโลกมีประมาณ 38 ล้านตันข้าวสารหรือร้อยละ 8 เมื่อเทียบกับปริมาณผลผลิตและปริมาณการบริโภค ทำให้ตลาดข้าวโลกจึงเป็นตลาดที่บาง ในสถานการณ์ปัจจุบันที่อุปสงค์รวมมีการปรับตัวเพิ่มขึ้นอย่างช้าๆตามการเพิ่มขึ้นของประชากร ส่วนในด้านอุปทานผลผลิตข้าวกลับมีการขยายตัวที่รวดเร็วกว่าอุปสงค์ เพราะมีผู้ผลิตข้าวส่วนเกินเพิ่มมากขึ้นในตลาด โดยเฉพาะพม่าและกัมพูชา เป็นต้น อีกทั้งการที่ประเทศผู้นำเข้าจำนวนมากได้ใช้นโยบายของการพึ่งพาตนเอง ทำให้เกิดการชะลอตัวในด้านความต้องการนำเข้าและในขณะเดียวกันมีการแข่งขันในประเทศผู้ส่งออกมากขึ้น ปัจจัยดังกล่าวเป็นแรงกดดันให้แนวโน้มราคาข้าวในตลาดการค้าข้าวโลกยังมีการแกว่งตัวไปในทิศทางขาลงต่อไปอีก

นอกจากนี้ ปริมาณสต็อกข้าวของโลกที่มีมากในปัจจุบันหรือประมาณ 104 ล้านตันข้าวสาร เมื่อนำไปบวกเพิ่มเข้ากับผลผลิตในแต่ละปีก็จะทำให้เกิดแรงกดดันทางด้านอุปทานข้าวโลกต่อแนวโน้มด้านราคาในทิศทางขาลงด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะการสะสมสต็อกจำนวนมากของไทยและอินเดีย ที่สังคมโลกตระหนักดีว่าประเทศทั้งสองจะต้องจัดการกับอุปทานข้าวในสต็อกจำนวนมากนี้โดยการเร่งระบายออกสู่ตลาดและจะมีผลกดดันต่อระดับราคาข้าวในตลาดส่งออกตามมา

หากมองในภูมิภาคอาเซียนซึ่งประกอบด้วย มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ไทย บรูไน เวียดนาม พม่า เขมร และลาว ประเทศในกลุ่มอาเซียนดังกล่าวนี้มีผลผลิตข้าวรวมกันประมาณ 115 ล้านตันข้าวสารในขณะที่มีการบริโภคภายในอาเซียนเพียง 100 ล้านตันข้าวสาร ส่วนการค้าข้าวในอาเซียนมีประมาณ 3 ล้านตันข้าวสารในปีที่ผ่านมา โดยมีประเทศผู้นำเข้าได้แก่ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ และบรูไน ส่วนประเทศอาเซียนที่เป็นผู้ส่งออกได้แก่ เวียดนาม ไทย เขมร ลาวและพม่า ซึ่งรวมแล้วมีอุปทานข้าวส่งออกถึง 15 ล้านตันข้าวสาร ทำให้อาเซียนต้องเป็นผู้ส่งออกสุทธิประมาณ 12 ล้านตันไปสู่ตลาดนอกอาเซียน

¹นักวิชาการอาวุโส สถาบันคลังสมองของชาติและผู้ประสานงานชุดโครงการ "งานวิจัยเชิงนโยบายเกษตรและเสริมสร้างเครือข่ายงานวิจัยเชิงนโยบาย" สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) บทความนี้ลงพิมพ์ในนิตยสารข้าวไทย ฉบับที่ 42 พฤษภาคม-มิถุนายน 2557

หากจะรวมตลาดข้าวของจีน ญี่ปุ่น และเกาหลีเข้ามาด้วยรวมเป็นกลุ่มอาเซียนบวกสาม จะทำให้ปริมาณผลผลิตข้าวในกลุ่มของอาเซียนบวกสามเพิ่มขึ้นมาเป็น 270 ล้านตันข้าวสาร และมีการบริโภค 257 ล้านข้าวสาร และแม้ว่าการรวมกันเป็นอาเซียนบวกสามจะทำให้มีขนาดของประชากรเพิ่มขึ้นจาก 600 ล้านคนมาเป็น 2,200 ล้านคน แต่กลับพบว่าตลาดการค้าข้าวในอาเซียนบวกสามไม่ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นมากตามการเพิ่มขนาดของประชากร โดยมีปริมาณการค้าข้าวเพิ่มขึ้นจาก 3 ล้านตันข้าวสาร ขึ้นเป็น 7 ล้านตันข้าวสารเท่านั้น ทั้งนี้เพราะทั้งจีน ญี่ปุ่น และเกาหลีต่างก็ใช้นโยบายการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเองและรวมถึงการให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหารหลักของประชากรในประเทศ

ในกลุ่มของเอเชียใต้ซึ่งประกอบด้วย อินเดีย บังกลาเทศ ปากีสถาน ศรีลังกา เป็นต้น ประเทศในกลุ่มเอเชียใต้มีปริมาณผลผลิต โดยรวมประมาณ 150 ล้านตันข้าวสาร แต่มีการบริโภคภายในภูมิภาคดังกล่าวจำนวน 137 ล้านตันข้าวสาร ดังนั้นปริมาณผลผลิตข้าวในเอเชียใต้จึงมีส่วนเกินจากการใช้บริโภคประมาณ 13 ล้านตันข้าวสารซึ่งจะต้องส่งออกไปยังภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งในภูมิภาคนี้มีอินเดียและปากีสถานเป็นผู้ส่งออกที่สำคัญของภูมิภาค

ภูมิภาคที่มีการผลิตข้าวได้น้อยแต่มีการบริโภคมาก ได้แก่ภูมิภาคตะวันออกกลาง และแอฟริกา ทั้งนี้ในภูมิภาคตะวันออกกลางมีการผลิตข้าวประมาณ 2 ล้านตันข้าวสาร โดยมีอียิปต์ เป็นแหล่งผลิตที่สำคัญของภูมิภาค แต่มีการบริโภคเกือบ 9 ล้านตันข้าวสาร ภูมิภาคตะวันออกกลางจึงมีการนำเข้าสูงประมาณ 7 ล้านตันข้าวสาร ส่วนในภูมิภาคแอฟริกาที่มีปริมาณการผลิตเพียง 17 ล้านตันข้าวสารแต่มีปริมาณการบริโภคมากประมาณ 29 ล้านตันข้าวสาร ในภูมิภาคนี้จึงเป็นภูมิภาคที่มีการนำเข้าข้าวสูงถึงประมาณ 12 ล้านตันข้าวสาร ส่วนในภูมิภาคอเมริกาซึ่งรวมทั้งอเมริกาเหนือและอเมริกาใต้ มีการผลิตมากกว่าการบริโภคเล็กน้อย และเป็นภูมิภาคที่มีการส่งออกข้าวมากกว่าการนำเข้าข้าวอยู่ประมาณ 1-2 ล้านตันข้าวสาร

ในส่วนของยุโรปแม้จะมีการปลูกข้าวอยู่บ้างทางตอนใต้ได้แก่ประเทศสเปน อิตาลี ฝรั่งเศส และกรีซ แต่ปริมาณผลผลิตโดยรวมของกลุ่มสหภาพยุโรปมีประมาณ 2 ล้านตันข้าวสาร และมีการบริโภคประมาณ 3 ล้านตันข้าวสาร ดังนั้น ในกลุ่มของสหภาพยุโรปจึงมีการนำเข้าสุทธิประมาณ 1 ล้านตันข้าวสาร ส่วนกลุ่มประเทศที่เป็นสหภาพรัสเซียเดิมมีการผลิตและการบริโภคใกล้เคียงกันประมาณ 1-1.5 ล้านตันข้าวสาร และแม้จะมีการนำเข้าข้าวอยู่บ้างแต่มีจำนวนรวมไม่ถึงห้าแสนตัน

ด้านความต้องการข้าวเพื่อการบริโภคในแต่ละภูมิภาคของโลกมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมและรสนิยมเป็นสำคัญ ในกลุ่มของประเทศแอฟริกาและตะวันออกกลางประชากรส่วนมากในภูมิภาคดังกล่าวจะนิยมบริโภคข้าวหนึ่ง(par boiled rice)² ประชากรในส่วนของเอเชียตะวันออกส่วนมากนิยมข้าวเจ้าเมล็ดสั้นหรือที่เรียกว่าข้าวญี่ปุ่น(japonica rice) ส่วนข้าวเจ้าเมล็ดยาว(indica rice) กลุ่มประชากรที่บริโภคข้าวชนิดนี้จะกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในเอเชีย และอเมริกา ข้าวในกลุ่มของข้าวเจ้าเมล็ดยาวนี้ประกอบด้วยกลุ่มข้าวที่มีความหอม (aromatic rice) และจัดเป็นข้าวพรีเมียม เช่น ข้าวหอมมะลิ ข้าวบาสมาดิ เป็นต้น ซึ่งผู้บริโภคจะเป็นกลุ่มผู้มีรายได้สูงและให้ราคาข้าวในกลุ่มดังกล่าวสูงกว่าราคาข้าวสารเจ้าเมล็ดยาวทั่วไปกว่าเท่าตัว ส่วนข้าวเหนียวประเทศผู้นำเข้ามักนำเข้าข้าวเหนียวไปใช้ในอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารและแอลกอฮอล์เป็นสำคัญ

ข้าวส่งออกของไทยนั้นประกอบด้วยกลุ่มข้าวหอม ได้แก่ข้าวหอมมะลิและข้าวหอมปทุม แต่การส่งออกข้าวหอมมะลิจจะมีมากกว่าข้าวหอมปทุมถึงกว่าร้อยละ 95 ทั้งนี้เพราะคุณภาพของข้าวหอมปทุมยังเป็นรองข้าวหอมมะลิตั้งแต่อายุมาก กลุ่มข้าวสารเจ้า ได้แก่ ข้าวสารเจ้า 10% และ 5% ข้าวสารเจ้าอื่นๆ กลุ่มข้าวเหนียว และกลุ่มข้าวหนึ่ง กลุ่มข้าวส่งออกของไทยดังกล่าวมีการกระจายตัวไปในตลาดการค้าข้าวในภูมิภาคต่างๆของโลก

² ข้าวหนึ่ง ได้แก่ ข้าวที่ได้จากการสีข้าวเปลือกในกลุ่มของข้าวเมล็ดยาว (indica rice) ที่ผ่านการแช่น้ำ และอบด้วยความร้อนแล้วทำให้แห้งก่อนทำการสี

ชนิดของข้าวที่ไทยส่งออกมากได้แก่ข้าวสารเจ้า 100% และ 5% และข้าวหอมมะลิ ทั้งนี้จากปริมาณการส่งออกข้าวประมาณ 6.61 ล้านตัน ในปี 2556 นั้น เป็นการส่งออกข้าวสารเจ้า 100% และ 5% ร้อยละ 29.92 รองลงมาได้แก่การส่งออกข้าวหอมมะลีสัดส่วนร้อยละ 28.96 และเป็นข้าวหนึ่งร้อยละ 24.97 ส่วนข้าวเหนียวและข้าวอื่นๆมีการส่งออกร้อยละ 4.94 และร้อยละ 10.43 ตามลำดับ (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 การส่งออกข้าวของไทยตามชนิดของข้าวไปในภูมิภาคต่างๆของโลก ปี 2556

	ข้าวหอมมะลิ	ข้าวหอมปทุม	ข้าวสารเจ้า 100 และ 5%	ข้าวสารเจ้าอื่นๆ ^{1/}	ข้าวเหนียว	ข้าวหนึ่ง	รวม
หน่วย: ตัน							
เอเชีย	423,255	20,473	471,860	70,708	257,777	811	1,244,893
เอเชียตะวันออก	289,999	9,635	304,429	49,190	157,878	390	811,521
อาเซียน	132,386	10,594	166,889	21,492	99,855	276	431,502
เอเชียใต้	870	244	542	26	44	145	1,871
ตะวันออกกลาง	115,526	7,108	788,176	430	3,214	224,964	1,139,418
ยุโรป	179,566	17,469	20,116	2,658	17,833	58,201	295,842
แอฟริกา	685,828	3,582	671,821	581,906	26,638	1,363,309	3,333,085
อเมริกา	438,693	2,053	6,233	3,312	20,782	1,243	472,317
โอเชียเนีย	72,322	1,000	20,042	30,639	591	2,430	127,023
รวมส่งออก(ตัน)	1,915,190	51,684	1,978,248	689,663	326,835	1,650,958	6,612,578
ร้อยละของปริมาณ	28.96	0.78	29.92	10.43	4.94	24.97	100.00
มูลค่า(ล้านบาท)	59,480	1,495	29,221	10,529	6,700	26,425	133,852
ร้อยละของมูลค่า	44.43	1.12	21.83	7.87	5.01	19.74	100.00
มูลค่าต่อตัน(บาท)	31,057	28,926	14,771	15,267	20,500	16,005	20,242

หมายเหตุ: ^{1/} ประกอบด้วยข้าว 10% 15% 25% ปลายข้าว และอื่นๆ

ที่มา: คำนวณจากฐานข้อมูลสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ด้วยความร่วมมือของกรมศุลกากร

ถึงแม้ว่าปริมาณการส่งออกข้าวหอมมะลิจจะมีปริมาณน้อยกว่าการส่งออกข้าวสารเจ้า 100% และ 5% อยู่เล็กน้อยก็ตามแต่หากพิจารณาจากมูลค่าการส่งออกแล้ว ข้าวหอมมะลิมูลค่าการส่งออกถึงร้อยละ 44.43 ของมูลค่าการส่งออกข้าวรวม และมากกว่าการส่งออกข้าวสารเจ้า 100% และ 5% เกือบหนึ่งเท่าตัว ทั้งนี้เพราะการส่งออกข้าวหอมมะลิให้มูลค่าต่อหน่วยหรือต่อตันของผลผลิตสูงกว่ามูลค่าต่อหน่วยของผลผลิตข้าวสารเจ้า 100% และ 5% อย่างมาก อีกทั้ง ข้าวหอมมะลิไทยมีการกระจายของตลาดที่ดีกว่าข้าวชนิดอื่นๆ ทั้งในอเมริกา แอฟริกา ยุโรป ตะวันออกกลาง เอเชียตะวันออก และอาเซียน ยกเว้นกลุ่มประเทศในเอเชียใต้เท่านั้น

จากสถานการณ์ดังกล่าวเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าการค้าข้าวไทยในตลาดการค้าข้าวโลกกำลังปรับตัวไปสู่ความสำคัญในมิติเชิงคุณภาพของข้าวเพิ่มมากขึ้นและตลาดพร้อมที่จะให้ราคาที่สูงขึ้นตามมา ดังนั้น จึงเป็นเรื่องท้าทายนโยบายข้าวไทยอย่างมากในการที่จะดูแลและรักษาคุณภาพและคุณค่าของข้าวหอมมะลิอันเป็นเอกลักษณ์ที่มีค่านี้ไว้ให้เป็นสมบัติอันล้ำค่าของอุตสาหกรรมข้าวและชาวนาโดยเฉพาะชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยให้ยั่งยืนต่อไป